

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА
ПОЛИТИКА“**

ВЯРА КИРИЛОВА БЕЛЕВА

СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МУЗЕЙНИТЕ ОБЕКТИ В ТРЯВНА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за получаване на образователна и научна степен

„ДОКТОР“

по професионално направление

3.5. Обществени комуникации и информационни науки

**Докторска програма „Книгознание, библиотекознание, библиография -
междусекторни ресурси: библиотеки-музеи-архиви“**

Научен ръководител:

проф. д.изк. Симеон Недков

проф. д-р Жоржета Назърска

София

2021

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА
ПОЛИТИКА“**

ВЯРА КИРИЛОВА БЕЛЕВА

СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МУЗЕЙНИТЕ ОБЕКТИ В ТРЯВНА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за получаване на образователна и научна степен

„ДОКТОР“

по професионално направление

3.5. Обществени комуникации и информационни науки

**Докторска програма „Книгознание, библиотекознание, библиография -
междусекторни ресурси: библиотеки-музеи-архиви“**

Рецензенти:

София

2021

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ при СУ „Св. Климент Охридски“ на заседание, проведено на 22.04.2021 г.

Данни за дисертационния труд:

- брой на страниците: 312
- брой на приложенията към текста: 68
- брой на използваните източници: 151
- брой на публикациите по темата: 11

Научно жури:

1. Доц. д-р Илко Ненчев Пенелов – СУ, ФФ.
2. Проф. дн Иван Димов Кабаков – СУ, ФФ.
3. Проф. д-р Жоржета Димитрова Назърска – УНИБИТ
4. Доц. д-р Петко Петров Христов – Директор на Етнографски музей при БАН.
5. Проф д-р Светла Бориславова Димитрова – Директор на Регионален етнографски музей на открито „Етър“.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на, от ч. в на СУ „Св. Климент Охридски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в Канцеларията на Философския факултет, бул. „Цар Освободител“ 15, и са публично достъпни в секция „Процедури за научни степени и академични длъжности“ на уеб сайта на Софийския университет (www.uni-sofia.bg).

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

ГЛАВА I. ОПАЗВАНЕ НА НЕДВИЖИМОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

1.1. Международни стратегически документи и международноправни актове в областта на недвижимите културни ценности

1.1.1. Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство

1.1.2. Конвенция за защита на европейското архитектурно наследство

1.1.3. Рамкова конвенция за значението на културното наследство за обществото

1.1.4. Стратегия за културното наследство в Европа през XXI в.

1.1.5. Международна харта за консервация и реставрация на паметници

1.1.6. Документът от Нара за автентичността

1.2. Традиции в опазването на архитектурните паметници в България

1.3. Действаща нормативна рамка за опазване на недвижимото културно наследство.

1.4. Архитектурното наследство на Тревненската художествена школа

1.5. Тревненската жилищна архитектура през XIX век.

ГЛАВА II. СЪЗДАВАНЕ НА МУЗЕИТЕ В ТРЯВНА

2.1. Създаване на Специализиран музей за резбарско и зографско изкуство в Трявна.

2.2. Изграждане на музейните обекти в Трявна и техните постоянни експозиции

2.2.1. Даскаловата къща

2.2.2. Славейкова та къща

2.2.3. Старото школо

2.2.4. Райковата къща

2.2.5. Ангелкърчевата къща

2.2.6. Музеят „Тревненска иконописна школа“

2.3. Музейните обекти в Трявна в края на XX век.

ГЛАВА III. ПРОЕКТИ ЗА СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МУЗЕЙНИТЕ ОБЕКТИ В ТРЯВНА

3.1. Социализация на културното наследство – основни теоретични проблеми

3.1.1. Закон за културното наследство.

3.1.2. Националната стратегия за развитие на българската култура 2019-2029.

3.1.3. Наредба за плановете за опазване и управление на недвижимите културни ценности.

3.1.4. Фази на социализация.

3.2. Социализация на музеите през ХХІ век

3.2.1. Европейска нощ на музеите и галериите.

3.2.2. Европейски дни на наследството.

3.2.3. Атракции и анимации.

3.2.4. Обновяване и създаване на нови експозиции.

3.2.5. Популяризиране на културното наследство.

3.2.6. Валоризация на културното наследство.

3.3. Музеите между традиционализма и новите технологии.

3.3.1. QR кодове

3.3.2. Мобилни приложения

3.3.3. Социални мрежи

3.3.4. Уеб сайт

3.3.5. Виртуална реалност

3.3.6. Добавена реалност

3.3.7. Интерактивност

3.3.8. Холография

3.4. Проекти и програми за социализация на музейните обекти в Трявна

3.4.1. Проект „Трявна – градът, в който се ражда красота“

3.4.2. Образователна програма „Рада Госпожина“.

3.4.3. Проект „Сън за щастие“

3.4.4. Проект „От ръката тревненска“

3.4.5. Проект „Остави името си безсмъртно“

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Избор на темата. Изборът на темата на дисертационния труд е продиктуван от повишения в последните години интерес към културно-историческото наследство (КИН) на Трявна. Градът, съхранил и до днес недвижими и движими културни ценности от периода на Възраждането, е привлекателен за изследователи от различни научни области. Историци, изкуствоведи и архитекти дълго време работят по конкретни проблеми с акцент върху неговата история през XIX-XX в.

Актуалните изследвания за Трявна и нейното КИН или рядко засягат музейната дейност в града, или като цяло не представят детайлна картина за това как работят музеите, кои са проблемите им, какви са добрите им практики, какви са взаимоотношенията им с местната власт. Изборът ми на темата се дължи в голяма степен и на личното ми отношение към проблематиката: от една страна, като професионална ангажираност, а от друга – като реален участник в процесите на социализация на музейните обекти чрез разработването и реализирането на различни инициативи (проекти, образователни програми, рекламна дейност).

Актуалност и значимост на темата. Проблемът за опазването и социализацията на недвижимото КИН в съвременността и с оглед бъдещото развитие на града е особено важен. Днес той се развива интензивно, като в неговия център, включил много културно-исторически паметници от Възраждането, тече ускорена урбанизация. Опазването на характера на градската среда и нейния „дух“ е първостепенна задача.

Темата е значима не само в регионален, но и в национален мащаб. Детайлното ѝ проучване би осигурило по-навременни и по-целенасочени условия и мерки за опазването и социализацията на КИН. Голяма част от недвижимите културни ценности са не само с местно, но и

с национално значение. Те са емблематични както за Трявна, така и за България. Изследванията, посветени на културното наследство (КН), на неговото място и значение стават все по-актуални не само у нас, но и в европейски и световен мащаб. Глобализацията, със съпътстващите я постепенното отпадане на границите и динамичното нарастване на туристическия поток, увеличава интереса към КН и към градовете, съхранили своята идентичност. Настоящият текст акцентира именно върху запазването на националната идентичност по примера на Трявна. Опазването и популяризирането на регионалните и национални постижения са част от световното КН. По-голямата част от наличните до момента у нас научни изследвания са ориентирани към проблеми, свързани с опазването на КН, историята на музейното дело, развитието на културния туризъм или технологични проблеми на дигитализацията на музейните фондове, но към днешна дата на национално ниво почти няма интердисциплинарни изследвания, свързани с нови концепции на социализация на КН и като последващ резултат – тяхното експериментално прилагане.

Обект на изследването в дисертационния труд са музейните обекти (вкл. техните музейни колекции) в Трявна и недвижимите архитектурни културни ценности, в които са разположени те, разглеждани като „места на памет“.

Предмет на изследването е социализацията на музеите в Трявна, изведена в процеса на тяхното историческото развитие, организация и управление от основаването им до днес.

Целта на изследването е да се проучат и анализират музейните обекти на територията на Трявна с оглед на тяхното развитие и адаптиране според изискванията на съвременната музеология, така че да социализират КН и да функционират като топографски „места на памет“, където

различни образи и събития, свързани с националната памет, се представят, конструират и осмислят.

Задачи на изследването. Предвид поставената цел, изследването има следните **задачи**:

- Да се идентифицират международните стратегически документи и международноправните актове в областта на недвижимите културни ценности;
- Да се разгледа законодателството на Република България от Освобождението до днес в областта на недвижимото КН и влиянието, което то оказва върху процеса на неговата социализация;
- Да се направи проучване на тревненската архитектурна традиция през XIX в. и приносът ѝ за националната възрожденска култура;
- Да се систематизират и установят основните конструктивно-строителни техники, чрез които тревненската строителна традиция е постигнала високо ниво на устойчивост на възрожденската архитектура;
- Да се опише и анализира в исторически план развитието на музейната система с акцент върху създаването и етапите на социализация на музейните обекти в Трявна до нач. на XXI в.;
- Да се представят чуждестранни и български добри практики за различни форми на социализация на КН в условията на глобализация и нова информационна среда, базирани на съвременни ИКТ;
- Да се опишат и дискутират в сравнителен план настоящите действия за социализация на музеите в Трявна.
- Да се състави концепция за бъдещата социализация на музеите в Трявна.

Състояние на изследванията по темата до момента. Темата за социализацията на музеите в България не е от най-често разработваните у нас. Съществуват много повече публикации, насочени към общото

състояние на културните ценности, на музеите като цяло и на някои от тях в частност.

Тревненската художествена школа е била обект на дългогодишни проучвания на българските изкуствоведи Атанас Божков, Димитър Друмев и Асен Василиев. Книгата „Български възрожденски майстори“ на Асен Василиев¹ утвърждаващия ролята, мястото и значението на Тревненската художествена школа, прави известни по-голямата част от тревненските майстори, техните произведения и селищата, в които работят. Атанас Божков² допринася за изясняване и утвърждаване на мястото на тревненската икона във възрожденското изкуство. Той предлага първото систематизирано проучване на зографските родове, на отделните майстори и най-ярките им творби. Книгата на Димитър Друмев³ „Тревненско резбарско изкуство“ допринася за изясняване постиженията на тревненците в областта на приложните изкуства. Регионален принос дава и Иванка Бонева⁴, която обстойно проследява работата на тревненските майстори и местата на тяхната „териториална агресия“. Тревненската художествена школа е разглеждана също така в проучванията на изкуствоведи, резбари, реставратори и архитекти, които изследват нейните различни направления. Научните изследвания са публикувани в сборниците „Тревненска художествена школа“ и „Трявна“, и в петте тома на Известията на СМРЗИ – Трявна.

Възрожденската архитектура, и в частност градоустройствения облик на Трявна от времето на Възраждането, проучват редица архитекти: Елена Конярска⁵, Маргарита Коева⁶, Николай Тулешков⁷ и др. Техните

1 Василиев, А. Български възрожденски майстори. – София: НИ, 1965.

2 Божков, А. Тревненската художествена школа и нейното изучаване. // *Тревненска художествена школа*. - София: ОФ, 1985.

3 Друмев, Д. *Тревненско резбарско изкуство*. - София: БАН, 1962

4 Бонева, И. Териториална агресия на тревненските майстори. // *Тревненска художествена школа*. – София: изд. на ОФ, 1985.

5 Конярска, Ел. Архитектурният и градоустройствен облик на Трявна през XIX в.. // *Трявна*. - София: ОФ, 1982

6 Коева, М., Н. Тулешков. Първомайстор Генчо Кънев. - София: БАН, 1987.

7 Тулешков, Н. Архитектурното изкуство на старите българи. – София: изд. Арх и Арт, 2006.

трудове разкриват архитектурни детайли от тревненските възрожденски сгради, съотнасяйки ги към други райони на страната. В своята монография Багра Георгиева⁸ ясно определя различните типове възрожденски къщи, базирайки се на запазените образци в с. Боженци.

Настоящото проучване се базира върху теоретичната основа, дадена от няколко съвременни проучватели на музейното дело. В „Музеи и музеология“⁹ Симеон Недков разглежда традициите в опазването на КИН и музейната институция от създаването ѝ до днес. В своите монографии „Музейната мрежа в България“¹⁰ и „Мемориалните музеи и експозиции в културната инфраструктура на съвременна България“¹¹ Вера Бонева обстойно се спира на мястото на музейните институции и тяхната роля за опазване и съхраняване на КИН. Тя подробно проучва и „Славейковите музеи в България“¹².

Опита и добрите практики на Специализирания музей по резбарско и зографско изкуство и на Община Трявна в популяризирането на КИН изследват Вяра Белева¹³ и Юлия Нинова¹⁴.

Първата научна конференция¹⁵ „Социализация на българското културно-историческо наследство“ е посветена на широкия диапазон от проблеми и аспекти, свързани с тази тема. В представените доклади участниците в конференцията разглеждат социализацията на КИН като ресурс за културен туризъм и устойчиво развитие. В своята монография

8 Георгиева, Б. Народната архитектура в Боженци от края на XVIII до началото на XX в. - София: БАН, 1979.

9 Недков, С. *Музеи и музеология*. – Сфия: изд. ЛИК, 1998

10 Бонева, В. *Музейната мрежа в България*. – В. Търново: изд. Фабер, 2014.

11 Бонева, В. *Мемориалните музеи и експозиции в културната инфраструктура на съвременна България*. // Автореферат. – София, 2020..

12 Бонева, В. „За миналото спомен жив“. *Славейковите музеи в България*. // *Известия на СМРЗИ*, т.4. - Варна: изд. Славена, 2015

13 Белева, В. *Община Трявна и Специализиран музей – заедно за дестинация Трявна и нейното културно-историческо наследство*. // *Музеи и общини*, т.2. – В. Търново: изд. Фабер, 2018

14 Нинова, Ю. *Анимацията – нов поглед към културното наследство на Трявна*. // *Известия на СМРЗИ – Трявна*, т.4. – Варна: изд. Славена, 2015

15 *Социализация на българското културно-историческо наследство*. // Първа научна конференция по проблемите на културно-историческото наследство. – София: изд. Земя, 2011.

„Социализация на културното наследство¹⁶“ Нина Дебрюне за пръв път определя границите на темата за социализацията на наследството, като очертава нейната същност и съставни компоненти. Тя предлага анализи, идентифицирани проблеми и бъдещи насоки за развитие на изследванията в контекста на опазване и социализация на наследството.

Значително по-ограничени по обем са публикациите, посветени на прилагането на нови ИКТ в музеите. Основният аспект е възможността чрез тях да се създават различни уеб базирани услуги, насочени към взаимодействие с публиките. По-рядко се засяга тяхното място в музейната репрезентация, напр. в публикациите на Цветанка Бонева¹⁷, Венета Димитрова и Симеон Недков¹⁸, Руско Русев¹⁹, Екатерина Цекова²⁰ и Светозара Карарадева. В своята дисертация „Технологиите за разширена реалност като иновация в българските исторически музеи²¹“ Петър Миладинов прави по-задълбочено проучване на прилагането на новите технологии и в частност на добавената реалност. Даниел Руменов²² представя добри примери от РИМ – Шумен за прилагане на новите технологии и образователния ефект, който се постига с онагледяването и добавянето на информация към показаните експонати. За приложението на холографията в музейните експозиции научни изследвания има младият руски учен Владислав Готовчиц²³.

16 Дебрюне, Н. Социализация на културното наследство. - София: изд. „За буквите – О писменехъ“. 2019.
17 Бонева, Ц. Електронните ресурси и информатизацията като фактори за развитие на музеите. Виртуална археология и културен туризъм. // *Известия на Историческия музей Шумен, Книга 16*. - Велико Търново: изд. Фабер, 2014.

18 Димитрова, В., С. Недков. Виртуалните разходки в съвременните музеи. // *Известия на Историческия музей Шумен. Книга 16*. - Велико Търново: изд. Фабер, 2014.

19 Русев, Р. Социалните мрежи и общинските музеи: Фейсбук-страницата като презентационна, информационна и организаторска уебмедия. // *Музеи и Общини. т.2*. - Велико Търново: изд. Фабер. 2018.

20 Цекова, Е., С. Карарадева. Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) за презентационни и образователни инициативи в музеите. // *Национален политехнически музей*. - София, 2013. // <<https://weblab.deusto.es/olarex/cd/museum/BG/2.html>>

21 Миладинов, П. Технологииите за разширена реалност като иновация в българските исторически музеи. // Автореферат. – София, 2016. Pdf.

22 Руменов, Даниел. Новите технологии и представяне на културното наследство в Регионален исторически музей – Шумен. // *Сборник доклади от национална научна конференция “Културно наследство и съвременни информационни технологии”*. - София: изд. „За буквите-о писменехъ“, 2020.

23 Готовчиц, В. Голографическите технологии в музейно пространство. // *Републиканская научно-практическая интернет-конференция молодых исследователей MediaLex-2018. УО „Брестский*

Работна хипотеза на изследването. В настоящето проучване на основата на публикувани и непубликувани източници се анализира и обобщава информация за недвижимото КН и музейните институции в Трявна, по-голямата част от които са под управлението на Специализирания музей за резбарско и зограско изкуство, гр. Трявна. Тъй като повечето са посветени на епохата на Българското възрождане, се наблюдава повтаряемост на музейните разкази в експозициите и центрирането им около национално значими личности. Ако тази тенденция е преобладавала през ХХ в., понастоящем тя може да се разнообрази с включването на други перспективи (регионални или глобални, на традиционно маргинализирани социални групи като жените, децата, чужденците и др.) и с използването на модерни технологии. Музеите се влияят както от обществените ценности и норми, така и от икономическите и културни условия. В постмодерната епоха те се променят динамично, като тяхната адаптация и трансформация допринася за пълноценна социализация на културното наследство, което се намира под тяхното ведомство. Затова може да се предположи, че чрез музейните институции културното наследство на Трявна има висок потенциал за включване в съвременния културен живот на локално, регионално и национално ниво.

Граници (ограничения) на изследването. *Времевите* граници на изследването са определени с оглед на традицията в опазването и социализацията на КИН в България и обхващат дълъг исторически период (XIX-XXI в.), като е поставен акцент върху съвременното състояние на музеите.

Пространствени. Дисертационният труд е регионално изследване и се ограничава само до недвижимите културни ценности в Трявна.

Методология и инструментариум на изследването. Дисертационният труд е основан на интердисциплинарен подход, като включва перспективата на науките за културното наследство, музеологията, историята и елементи от изкуствознанието. Работата се основава предимно на комплексно проучване на първични и вторични източници, включващо издирване, описание, контент, системен, типологичен и функционален анализ, сравнение и обобщение. Особено внимание е отделено на непубликуваните архивни източници, извлечени от фондовете на държавните архиви и на научния архив на СМРЗИ – Трявна. Широко използвани са качествените методи, приложени в собствено теренно изследване ин ситу и включващи наблюдение, включено наблюдение, разговори и интервюта със специалисти и фотозаснемане на паметници на културата и на музейни експозиции. При интервютата е избран методът на полуструктурирано интервю, който предоставя известна свобода и за двамата участници. Фотографиите визуализират цялостното състояние на постоянните експозиции, както и отделните им компоненти – последователност на разказа, средства за експониране, основни и второстепенни акценти. Заснети са конкретни материали, свързани с експозициите – документацията, която свидетелства за предходните експозиции (фотографии, тематико-експозиционни планове).

Източници за изследването. В настоящия дисертационен труд са използвани редица непубликувани документални материали, съхранявани във фондовете на ДА – Габрово и СМРЗИ – Трявна. Основни източници за изследването са самите музейни експозиции и съпътстващата ги документация: тематико-експозиционни планове на постоянните

експозиции, книги за впечатления, каталози, брошури, специализирани издания и др. Използвани са също научни изследвания, публикации в периодичния печат, уеб ресурси и теренни източници.

Списъкът на използваните източници съдържа 151 източника, сред които 18 архивни документа, 8 теренни материала, 23 публикувани източника, 71 изследвания и 31 електронни източника.

Структура. Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, списъци на използваните източници, съкращенията, таблиците и фигурите, и приложение. Той е с обем 312 стандартни компютърни страници.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯТ ТРУД

Уводът запознава със същността, съдържанието и насоките на научната разработка. Обоснована е актуалността и значимостта на избраната тема и мотивите за нейното изследване. Дефинирани са основната цел, задачите, обектът и предметът на изследването. Коментирани са съществуващата научна литература. Изложени са работната хипотеза и подходи на изследването. Представена е методиката на изследването, която включва различни видове анализ и използването на качествени методи, приложени при проучването на музейните обекти в Трявна.

Първа глава представя опазването на недвижимото КН. Защитата на националното историческо и културно наследство е регулирана с чл. 23 на Конституцията. Процедурата, чрез която подписани международни актове стават част от вътрешното право, е определена в чл. 5, ал. 4 на Конституцията. Не всеки акт на международна организация, на която България е член, е правно валиден. Подписани, но нератифицирани или необнародвани актове, могат да имат само пожелателен характер, но нямат превес над вътрешното законодателство.

ЮНЕСКО стои начело на международните усилия за защита на културното многообразие, на материалното и нематериалното КН. За постигане на своите цели организацията насърчава идентификацията, защитата и опазването на културното и природно наследство по цял свят. Тези цели са обединени от основните международни документи в тази сфера. Разгледани са международните стратегически документи и международноправни актове в областта на недвижимите културни ценности: Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство; Конвенция за защита на европейското архитектурно наследство; Рамкова конвенция за значението на културното наследство за

обществото; Стратегия за културното наследство в Европа през XXI в.; Международна харта за консервация и реставрация на паметници; Документът от Нара за автентичността.

В **Първа глава** е направена историческа ретроспекция на законодателството, свързано с опазването на недвижимите културни ценности от Освобождението до наши дни. Заради сложната ѝ историческа съдба, в много центрове на възрожденската култура в България чак до края на XX в. се запазват архитектурни паметници или архитектурни ядра с ненадмината художествена стойност от XVIII-XIX в. Като недвижими паметници, те се опазват в архитектурни и архитектурно-исторически резервати. Още Временното руско управление (1878-1879) полага основите на бъдещата държавна организация за защита на паметниците в новоосвободена България. С Временните правила за научни и книжовни предприятия (1888) на държавата се поверява основната отговорност за опазването на старините. Нов етап в българското законодателство за опазване на недвижимите паметници на културата е Законът за старините (1911). Неговите автори Иван Шишманов, Васил Златарски, Андрей Протич и др. ползват опита на Русия (1826), Гърция (1833), Англия (1873), Франция (1887) и др. От началото на 50-те год. на XX в. в България започват по-мощабни реставрационни работи в селища, смятани за центрове на Българското възраждане – Пловдив, Копривщица, Трявна, Арбанаси, Жеравна, Боженци, Мелник и др. Нормативната уредба за опазването на историческите и културните паметници в страната по това време се базира на ПМС № 1608/30.12.1951 г. В приетия през 1969 г. Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ) се отделя твърде ограничено място на архитектурните паметници. За паметници на културата се посочват вече цели селища, квартали, улици, сгради, крепости, кули, ровове, огради, манастири, църкви, джамии, светилища и

др. Всичко това е резултат от реставраторската работа, предприета в края на 50-те и началото на 60-те год. на XX в.

Първа глава представя развитието и постиженията на Тревненската архитектурна школа. Тревненските майстори създават църкви, манастирски комплекси, училища, мостове, камбанарии, часовникови кули, жилищни домове, търговски складове, джамии и синагоги. Те са сред авторите на нов тип църковна архитектура; едни от първите, които утвърждават нов тип училищна сграда, дошла да замести старите килийни училища. В областта на жилищната архитектура също имат своите предпочитания, даващи основания да се говори за тревненски тип възрожденска къща, която заема Средна Стара планина и прилежащите ѝ северни склонове – Тревненско, Габровско, Дряновско и Еленско, и се отличава със своята планова структура, живописна архитектура, богато външно и вътрешно оформление и декоративна украса.

Автентично съхранената градоустройствена структура на стария град и всичко запазено днес от възрожденска Трявна е един документално истински и естествено сътворен *музей на открито*. Ето защо сегашна Трявна е селище, съхраняващо едни от най-богатите в архитектурно-художествено отношение културни ценности от епохата на Възраждането.

Във **Втора глава** е представено създаването на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство – Трявна, и факторите, които водят до неговото възникване. Две големи имена в българската наука стоят в началото на историята на музея. Идеята за него е оповестена от арх. Александър Рашенов (1892-1938). Като специалист по изучаване на българската възрожденска архитектура, той посещава Трявна през 1919 г. и изпраща до Варненския археологически музей изложение за състоянието на архитектурните паметници в града. В него отправя предложение за необходимостта от създаване на музей. Година по-късно в града идва Херман Шкорпил – председател на Варненското археологическо

дружество, за да направи свое проучване по предложението за откриване на музей на художествените занаяти, изпратено до БАН. Първият музей в Трявна с напълно оформен характер и път на развитие е свързан с Държавното столарско училище, създадено през 1920 г. Идеята за музейна сбирка е дадена от първия му директор Гъдю Кашев и художника Петър Дамянов, учител и ръководител на отдела по резбарство. На 23.10.1963 г. са открити официално първият Специализиран музей за резбарско и зографско изкуство, Даскаловата къща и експозициите *Дърворезба* и *Иконопис*. За тяхна основа се използват музейната сбирка в Техникума по дървообработване и вътрешна архитектура и Градската краеведческа музейна сбирка към читалището.

Втора глава представя в хронологичен ред изграждането на музейните обекти и техните първи експозиции, като е направено пълно описание на всеки отделен музеен обект – история на обекта, кога е влязъл в музея и неговата адаптация. Времето показва, че благодарение на добрата политика старата част на града е максимално запазена, а Специализираният музей за резбарско и зографско изкуство се превръща в сериозна и уважавана културна институция.

Във **Втора глава** е разгледан периодът на политическа, икономическа и идеологическа промяна в края на ХХ в. Обществената и икономическа криза, която преживява страната се отразява сериозно върху музеите и най-вече тяхната инфраструктура, прекомерно разширена вследствие държавната политика в културата през 70-80-те год. на ХХ в. Поставени в условията на непознатата в практически план пазарна икономика и сътресенията на поредица от административни реформи, българските се оказват притиснати от недостиг на кадри, финанси, идеи, публика, перспективи. Проследени са проблемите и предизвикателствата, пред които се изправя музейната институция, след промяната през 1989 г. и тяхното отражение при музейните обекти в Трявна. През 90-те год. на

XX в. съставът на Специализирания музей – Трявна е намален с около 1/3, стеснен е обхватът на научните проучвания, еспедициите и дейностите, прекратени са откупките на движими културни ценности. Въпреки недостатъчните средства за издръжка и ниските заплати, музейните специалисти успяват да съхранят фондовата наличност, не позволяват движимите културни ценности да се похабят или изгубят. В резултат на активната дейност на директорите на музея значително се обогатяват музейните фондове с дарения. Всичко постигнато в този период, съчетано с новите възможности след 2000 г., довежда до постепенна стабилизация на Специализиран музей – Трявна и до всички негови прояви и постижения.

В **Трета глава** е изяснена същността и са определени технологичните фази на социализация на КН. Ако разгледаме същността на явлениято, което се обозначава с термина *социализация*, се налага общото значение на приобщаване или адаптиране на даден материален или нематериален обект към общността с цел той да се изпълни със смисъл и да придобие статут на културна ценност. Терминът се използва за обекти и, следователно, няма пречки за употребата му в контекста и на КН, което е овещественият продукт на човешка дейност. Ако приемем, че социализацията е процес и следвайки причинно-следствената логика, могат да се дефинират седем взаимосвързани фази.

В **Трета глава** е представено постигнатото в социализацията на музейните обекти в Трявна през XXI в. Като функциониращи на територията на ЕС, българските музеи успешно материализират общата правна рамка на европейските културни политики и това най-ярко проличава в общодостъпните едновременни събития, които стават все по-популярни – *Европейска нощ на музеите и галериите* и Дните на Европейското културно наследство. Нарастващата конкуренция между различните типове музеи, научни центрове и исторически места налага

изучаването на музейната публика и нейните интереси. В резултат на проучването се създават по-динамични контакти и по-атрактивни изложби и дейности за различни кръгове музейна аудитория. Специализираният музей в Трявна преминава през различни фази на своето развитие: отварят врати нови музейни обекти, създават се нови експозиции, обновяват се старите. Този процес води до успех в експозиционните дейности и привличането на по-широк кръг музейна публика.

В Трета глава е изследвана темата за социализацията на КН в условията на глобализация и нова информационна среда, базирана на съвременни ИКТ. Новите модели – музеят като контактна зона, екомузеят, музеят на участието – всички те са опит да се преосмисли социалната функция на музея с оглед на световната дигитална комуникация. Музеят се трансформира многократно през своята дългогодишна история докато стигне днес до виртуалния музей и музея с добавена реалност, които онагледяват научни хипотези и съхраняват *несъществуващото*. Представени са примери от световни и български добри практики, представящи различни форми на социализация на КН.

В Заключение са представени основните изводи от дисертационния труд. В настоящия XXI в. в условията на глобализация и информационно общество е невъзможно да се прилагат успешни политики за устойчиво развитие, ако те не съдържат механизми за социализация на културното наследство, за осъзнаването му като ценност и духовен ресурс и същевременно като икономически ресурс за развитие на културен туризъм. Стремещът да се използва КН и да се търси социална и икономическа ефективност от него е естествен и необходим. Извличането на икономическа полза би могло да бъде полезно и за самото културно наследство, в случай, че част от приходите бъдат насочени обратно към неговото опазване и социализация.

Деконцентрацията на централните органи на управление и прехвърляне на правомощия към по-ниските териториални нива води до по-ефективно управление на разширения обхват на културните ценности и ангажирането на местните общности за тяхното опазване. Дейностите по опазването и социализацията на културното наследство се възприемат като колективен процес, в който правителството и в частност МК остават основен, но вече не са единствен участник, а заедно с общностите са отговорни за неговото опазване. Съхраняването и социализацията на културното наследство в процеса на съвременните и неизбежни промени в градовете е задача не само на специалисти, но и на отношението и мнението на обитателите – тези, които живеят в града, и за които той представлява непосредствената жизнена среда. Местните общности могат в малък мащаб и с чувство на отговорност на място да се грижат и да решават проблемите, свързани с опазването и социализацията на културно наследство, след като веднъж вече са го припознали като такова, като част от тяхната идентичност.

Подборът на музейните обекти, които са представени в дисертацията, е аргументиран и направен по специално подбрани критерии. Такива са: значението на КН за обществото; оценката на даден обект на КН; предприемането на конкретни действия за неговото съхраняване и предаване на бъдещите поколения. Случаите са показателни по отношение решаването на някои от проблемите при опазването и социализацията на КН – архитектурно наследство, заплашено от разрушаване, обекти, при които има опасност от загуба на културна памет, идентичност и традиции. Днес Специализираният музей – Трявна обединява седем музейни обекта и две галерии. Положени са значителни усилия за реставрация и консервация на всеки един от обектите според финансовите възможности.

Дигитализацията намира все повече приложения в ключови процеси – от документирането, интерпретирането и представянето на колекции до комуникирането с разнородни публики. Социалните медии и мрежи имат четири основни положителни качества при използването им за социализация на културното наследство, а именно достъпност, бързина, дълголетие и интерактивност. Разработването на интерактивна и насочена към потребителите мрежа променя процесите популяризиране на КН, преобразува традиционните методи на разпространение на информация, като пътеводители, дипляни, екскурзоводи, аналогови медии, към споделяне директно чрез Интернет платформа, която разширява влиянието на мнението и опита на отделните индивиди, които посещават културния обект. Въпреки някои отрицателни аспекти, представянето на музейните обекти с дигитални средства за в бъдеще ще се разширява и ще бъде в помощ на музейните служители в тяхната работа по популяризирането и социализацията на културното наследство.

Получените резултати могат да се използват от студенти, докторанти и експерти в областта на НКН.

Дисертацията съдържа приложение от 57 фотографии, 3 архитектурни плана, в текста – една фигура и 7 таблици.

В библиографията са цитирани 142 източника на кирилица и 2 на латиница.

НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

Научни приноси

1. На примера на Трявна е проучена комплексно социализацията на културното наследство в условията на глобализация и нова информационна среда, базирана на съвременни ИКТ, през ХХІ век.

2. Извършено е комплексно интердисциплинарно проучване на състоянето на музейните обекти в Трявна от времето на тяхното създаване с акцент върху периода на политически, икономически и културен преход (края на ХХ в. -началото на ХХІ век).

Научно-приложни приноси

3. Направено е изследване и систематизиране на примери от тревненската възрожденска архитектура и в частност на тревненската къща от ХІХ в. Наблюденията са систематизирани и са установени основните конструктивно-строителни техники, чрез които тревненската строителна традиция е постигнала високо ниво на усойчивост на възрожденската архитектура, което допринася за появата на нови специфични знания.

4. Открити са наличните процеси на преход от традиционния към интерактивен и интегриран подход на управление на културното наследство, свеждащи се до по-активна дейност с публиките, до по-голяма отвореност и диалогичност на музейната институция и до реалното използване на водещите дейности – фондови, научни, експозиционни, образователни.

5. Проучени са и са въведени в научното обращение добри практики от опита на световните и националните музеи. Проследено е навлизането на съвременни технологии в сферата на музейното дело в контекста на обслужване на посетителите, което спомага за обособяването тясно специализирани и целенасочени категории продукти за задоволяване на техните потребности.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. **Белева, Вяра.** Музеят – пазител на културни ценности или туристически продукт и има ли бъдеще миналото. // *Известия на СМРЗИ –Трявна*, т.1. Варна: изд.Славена, 2008, с.378. ISSN 1313-6356.
2. **Белева, Вяра.** От възрожденския ентузиазъм до музея на XXI век. // *Национална научна конференция „От регионалното към националното – история, състояние и тенденции на българския музей“*, Трявна – Полски Тръмбеш. – В.Търново: изд. Абагар, 2013, с. 171-180. ISBN 978-619-168-039-9.
3. **Белева, Вяра.** Община Трявна и Специализиран музей – заедно за дестинация Трявна и нейното културно историческо наследство. // *Националната научна конференция „Музеи и общини“*, т.2. - Велико Търново, изд. Фабер, 2018, с. 54-66. ISBN 978-619-00-0727-2.
4. **Белева, Вяра.** Музеят – между традицията и новите технологии. // *Бюлетин на Фондация Арете-Фол*. Година VII, брой 8/2018, - София изд. Земя, 2018, с. 138-149. ISSN 1314-5517.
5. **Белева, Вяра.** Тревненската възрожденска къща – архитектура, интериор, дърворезбена украса. // *Културната памет във времето и пространството*. Сборник, посветен на 65-годишния юбилей на проф. д.изк.н. Симеон Недков. – София, УИ Св. Климент Охридски, 2018, с. 819-832. ISBN 978-954-07-4426-1.
6. **Белева, Вяра.** Първомайсторът уста Генчо Кънев – Големия. // *Научна конференция на тема „Старопланинският регион – минало, настояще, перспективи. Развитие на културния туризъм.“* , 2018. (под печат)
7. **Белева, Вяра.** Къща-музей „Ангел Кънчев“ – съвременна интерпретация на национално-освободителните движения и приноса на тревненци. // *Международна конференция на тема „Когато (не) загърбваме конфликтите: ролята на музеите.“* , 2018. (под печат)
8. **Белева, Вяра.** Социализация на музейните обекти през 21 век в контекста на новите форми за комуникация с публиката. // *Международна видеоконференция съвместно с Орловския държавен институт за култура на тема „Перспективи за културните институции на паметта – библиотеки, музеи, архиви в дигиталната ера“*.pdf. - София УИ Св. Климент Охридски, 2019, с. 29-38. ISBN 978-954-07-4596-1.

9. **Белева, Вяра.** Дарителят Златко Паунов и създаването на Музей за азиатско и африканско изкуство. // *Известия на СМРЗИ-Трявна*, т.5. - Велико Търново, изд. Фабер, 2019, с. 273-280. ISSN 1313-6356.
10. **Белева, Вяра.** Социализацията на музеите и културния туризъм. // *Международна видеоконференция съвместно с Орловския държавен институт за култура на тема „Музеи, библиотеки и архиви – съвременни центрове за информация и изследователска дейност“* .pdf. Орел, ОГИК, 2019, с.7-14. ISBN 978-5-905436-34-5.
11. **Белева, Вяра.** Архитектурно- конструктивни и строителни техники на Тревненската жилищна архитектура през XIX век. // *Международна научна конференция „Материалното и нематериалното наследство в строителството“*. - Велико Търново, изд. Фабер, 2019, с. 28-44. ISBN 978-619-00-1045-6.